

KIELI JA KOKEMUS

Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa

Pietikäinen Sari, Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto
Laihiala-Kankainen Sirkka, Soveltavan kielentutkimuksen
keskus, Jyväskylän yliopisto
Huss Leena, Hugo Valentin-centrum, Uppsala Universitet
Salo Hanni, Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto

Tarkastelemme tässä artikkelissa monikielisten saamen- ja meänkielisten perheiden kokemuksia vähemmistökielestä, sen oppimisesta, käytöstä ja säilymisestä muuttuvassa ympäristössä. Esittelemme Suomesta, Ruotsista ja Venäjältä kerättyjen kielielämäkertojen avulla, miten kielikokemukset ja -käytänteet saamen- ja meänkielisissä perheissä periytyvät ja muuttuvat kolmen sukupolven aikana. Artikkelin kuvaa myös viimeaikaisia teoreettisia ja metodisia keskusteluita vähemmistökielten ja monikielisuuden tutkimuksessa sekä esittelee miten kielielämäkertoja voi soveltaa kielikokemusten tutkimuksessa.

Avainsanat: kielikokemukset, perhe, monikielisyys, vähemmistökielet, kielielämäkerrat, saamen kielet, meänkieli

JOHDANTO

Vähemmistökielen puhuja on tavallisesti väistämättä myös monikielinen. Oman vähemmistökielen rinnalla arjen sujumiseen tarvitaan useimmiten ympäristön valtakieltä, ja yleensä yksilöiden kielivalikoima laajenee myös opiskelun, työn ja harrastusten mukana. Monikielinen arki haastaa pohtimaan omia kielikokemuksia ja -käytänteitä, sillä vähemmistökielenpuhujan kielivalinnat eivät ole vain yksityisiä, vaan ne voidaan nähdä myös

kielipoliittisina valintoina ja kannanottoina. Vähemmistökielen suhde muihin kieliin ja omaan toimintaan on jatkuvan arvioinnin kohteena.

Tässä artikkelissa tarkastelemme saamen- ja meänkielisten perheiden¹ kokemuksia vähemmistökielen käyttömahdollisuuksista ja arvostuksesta muuttuvassa monikielisessä ympäristössä. Olemme kiinnostuneita siitä, miten eri perheenjäsenet kokevat käyttämiensä kielen arvon ja arvostuksen, käyttömahdollisuudet sekä merkityksen omassa elämässään. Tutkittavista perheistä neljä on vähemmistökielitaustaltaan pohjois-, inarin-, koltan- ja kildininsaamenkielisiä ja yksi meänkielinen. Jokaisesta perheestä on haastateltu kolmeen sukupolveen kuuluvia henkilöitä.

Yhteystiedot:
Sari Pietikäinen
FT, professori
Kielten laitos
PL 35
40014 Jyväskylän yliopisto
Puhelin: 040 8053 220
Sähköposti: sari.p.pietikainen@jyu.fi

¹ Kiitämme lämpimästi perheitä tutkimukseen osallistumisesta ja omien kokemusten jakamisesta.

Tarkastelemme perhettä kolmen sukupolven – isovanhempien, vanhempien ja lasten – muodostamana jatkumona, sillä perheen merkitys kieliympäristönä niin kielen oppimisen kuin eri kielten arvostuksen kannalta on keskeinen (ks. Dufva, 2006; Aro, 2009; Mäntylä, Pietikäinen & Dufva, 2009). Lisäksi perhettä pidetään vähemmistökielen säilymisen viimeisenä linnakkeena (Aikio, 1998: 234; ks. myös Fishman, 2001; Spolsky, 2004; Hornberger, 2009).

Tutkimamme sosiolingvistinen kieliympäristö on monikielinen Pohjoiskalotin alue. Tämä neljän valtakunnan pohjoisiin osiin ulottuva alue muodostaa monikielisen kontaktivyöhykkeen, jossa eri kielet, niiden käyttö ja arvostus lomittuvat toisiinsa erilaisissa tilanteissa ja hierarkkisissa suhteissa (Määttä & Sulkala, 2000; Lindgren, 2010; Pietikäinen, Huss, Laihiala-Kankainen, Aikio-Puoskari & Lane, 2010). Kansallisten enemmistökielten (norjan, ruotsin, suomen ja venäjän) ohella alueella puhutaan useita vähemmistökieliä (mm. yhdeksää saamen kieltä, meänkieltä, kveeniä ja komia). Lisäksi suuret maailmankielet (esimerkiksi englanti, espanja, saksa ja japani) ovat globalisaation edetessä tulleet osaksi pohjoisen kielimaisemaa ja ihmisten arkipäivää (Pietikäinen, 2010a).

Tässä tutkimuksessa tarkasteltavana olevat vähemmistökielet – pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame, kildininsaame ja meänkieli – eroavat toisistaan sekä historiansa että nykyisen kielitilanteensa suhteen. Kieliä yhdistävänä tekijänä ovat Pohjoiskalotin kieliympäristössä tapahtuneet kolme laajaa muutosprosessia, jotka ovat vaikuttaneet kaikkien vähemmistökielten kehitykseen samansuuntaisesti. Kansallisvaltioiden ajaman yksikielisyysideologian vahvistuessa viime vuosisadan alkupuolella pohjoisen vähemmistökielet muuttuivat uhanalaisiksi. Kielellisen tietoisuuden vähitellen kasvaessa 1900-luvun toisella puoliskolla alkoi aktiivinen elvytystoi-

minta, jonka seurauksena vähemmistökielten asema ja arvostus ovat globalisaation edetessä nousseet (ks. tark. Pietikäinen ym., 2010). Nämä prosessit näkyvät myös sukupolvien kokemuksissa vähemmistökielestä; sen arvosta, merkityksestä ja käytöstä. Pohjoiskalotin saamenkieliset ja meänkieliset perheet elävät näiden muutosprosessien keskellä.

Tarkastelemme seuraavassa viimeaikaista sosiolingvististä monikielisyiden tutkimusta vähemmistökielten näkökulmasta ja määrittelemme aineiston analyysissä hyödynnettyä kielirepertoarin käsitettä. Tämän jälkeen esittelemme monipaikkaista etnografista tutkimusotetta ja aineiston analyysitapaamme sekä kuvaamme esimerkkien valossa vähemmistökielisten perheiden kokemuksia ja kertomuksia kielirepertoaareista, monikielisestä arjesta ja kieliiin liittyvistä tunteista. Lopuksi pohdimme saamen ja meänkielen asemaa ja mahdollisuuksia muuttuvassa maailmassa.

MONIKIELISYYS JA KIELIREPERTOAAARIT

Viimeaikainen keskustelu monikielisyudesta mm. sosiolingvistiikan, lingvistisen antropologian ja diskurssintutkimuksen piirissä (Heller, 2006; Blommaert, 2010; Coupland, 2010; Pennycook, 2010; Pietikäinen, 2010a) on tuonut vahvasti esiin kielen sosiaalisen ja poliittisen luonteen. Näissä keskusteluissa kieltä ei tarkastella abstraktina, suljettuna järjestelmänä, vaan luontaisesti kerroksellisena, dynaamisena ja muuttuvana resurssina, joka vaihtelee tilanteittain (ks. Bakhtin, 1981; Dufva & Pietikäinen, 2009). Tästä näkökulmasta kieli on ennen muuta sosiaalinen ilmiö. Kieliä ja niiden puhujia määrittelevät käsitteet ja kategoriat (esim. äidinkieli, vieras kieli, naatiivipuhuja) ovat ihmisen rakentamia ja siten muuttuvia ja keskenään erilaisia (ks. Heller, 2006; Pietikäinen & Mäntynen, 2009). Ne perustuvat määritelmiin ja normeihin, jotka

muuttuvat tilanteittain kieli-ideologioiden ja kielipolitiikan vaikutuksesta, välillä nopeammin ja välillä hitaammin. Tästä syystä käytössä voi olla samanaikaisesti monenlaisia kieliin ja puhujiin liittyviä käsityksiä ja luokituksia.

Tällainen dynaaminen näkemys kielestä mahdollistaa yhteiskunnallisten ja yhteisöllisten makroprosessien sekä yksilön toimintaan ja kokemukseen liittyvien mikroprosessien samanaikaisen tarkastelun. Makroprosessit liittyvät esimerkiksi kielilakeihin ja kielipolitiikkaan tai eri kieliä koskeviin ideologioihin, asenteisiin ja arvostuksiin, kun taas mikroprosessien keskiössä on yksilö kielenkäyttäjänä, hänen mahdollisuutensa, valintansa ja tapanensa käyttää kieltä. Monikielissä vähemmistöyhteisöissä nämä kaksi puolta kietoutuvat yhteen vaikuttaen toinen toisiinsa. Diskursintutkijat Ron ja Suzie Scollon (2004) käyttävät tällaisesta yhteen kietoutuneisuudesta *risteymän* käsitettä (neksus, ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009). Se kuvaa historiallisten prosessien, erilaisten diskurssien, monenlaisten kielellisten käytänteiden sekä yksilön toiminnan ja kokemusten kohtaamista kielenkäyttötilanteessa. Koska prosessit, käytänteet ja kokemukset ovat erilaisia eri paikoissa, eri aikoina ja eri ihmisillä, niin myös monikielisyys, sen ilmenemismuodot, kiistakysymykset ja innovaatiot ovat erilaisia.

Tarkastelemme tässä artikkelissa monikielisyiden risteymiä ja kokemuksia vähemmistökielisten perheenjäsenten kielielämäkerroissa *kielirepertoaari*-käsitteen avulla. Käsite viittaa niihin kielellisiin resursseihin, joita kielenkäyttäjällä on käytettävissään vuorovaikutus-tilanteessa (Blommaert, 2008; Pietikäinen, 2010a). Yksittäinen resurssi voi olla kieli (esim. pohjoissaame, suomi), mutta yksilöllä voi olla käytössään myös muita vuorovaikutuksen resursseja (mm. murteet, tyyli, genret). Resurssi-käsitteen avulla pyritään irtaantumaa ajatuksesta kielten täydellisestä ”osaamisesta”. Sen sijaan halutaan tuoda esiin erilaisia paikan-

tuneita ja tilanteisia keinoja, joita yksilöllä on käytettävissään vuorovaikutuksessa (Heller, 2006; Jaffe, 2007; Dufva & Pietikäinen, 2009; Pietikäinen, 2010a). Kielenkäyttäjä saattaa esimerkiksi kirjoittaa sujuvasti suomeksi ja englanniksi mutta kankeasti ruotsiksi tai hallita humoristisen tyylin kahdella, mutta ei useammalla, kielellä. Näin ollen kielenkäyttäjän mahdollisuudet osallistua vuorovaikutukseen ovat sidoksissa hänen kielirepertoaariinsa, koko siihen vuorovaikutuskeinojen kirjoon, joka hänellä on käytettävissään.

Repertoaarin käsitettä voi hahmottaa myös kuvaamalla, millä tavoin eri kielet ovat tulleet osaksi puhujan kielivarantoa; esimerkiksi mitkä niistä ovat perheen, asuinpaikan, opiskelun tai työn mukana tulleita, mitkä taas perustuvat omiin valintoihin tai sattumiin. Kielellinen toimijuus ei ole vain omien valintojen summa, sillä osa valinnoista on kieliympäristön tuottamia. Kielirepertoaarin käsite pyrkii tuomaan esiin sekä kieliresursien tilanteisuuden että tilanteiden muuttumisen. Kielenkäyttäjä voi esimerkiksi suoriutua useimmista arkisista tehtävistään suomeksi, joistakin tilanteista myös saameksi, mutta vain harvoista saksaksi. Lapsuudessa käytetty murre voi painua aikuisen ympäristössä takalalle, kun taas toiminta työelämässä tai muuttunut perhetilanne voi luoda tarpeen uuden kielen oppimiseen. Myös eri kielten arvostus ja käyttömahdollisuudet voivat vaihdella kielenkäyttäjän kokemusten ja elämäntilanteen mukaan. Tällaiset prosessit tulevat hyvin esiin kielielämäkerroissa, joissa kielenkäyttäjä on monikielisyteen kytkeytyvien prosessien ja käytänteiden keskipisteessä.

KIELIELÄMÄKERRAT JA MONIPAIKKAINEN ETNOGRAFIA

Tarkastelemme tässä artikkelissa saamen- ja meänkielisten perheiden kokemuksia monikielisydestä kertomusten ja muistelmi-

en, ns. kielellisten elämäkertojen avulla (ks. Pavlenko, 2005, 2007; Busch, 2006; Kalaja, Menezes & Barcelos, 2008; Mäntylä ym., 2009). Kielikokemusten jäsentäminen elämäkerran avulla tuo esiin kertojan henkilökohtaisen näkemyksen ja suhteen eri kieliin. Kielielämäkerta kuvaa kertojan pyrkimyksiä ja tapoja toimia monikielisessä ympäristössä, jossa erilaiset kieli-ideologiat, normit ja kieli-politiikat säätelevät kielen käyttöä (Duchêne & Heller, 2007; Pietikäinen, 2011). Lisäksi se antaa mahdollisuuden kieliin liittyvien tunteiden ja muistojen tarkastelemiseen (Norton, 2000; Kramsch, 2006). Keskiössä on siis kielenkäyttäjät.

Tutkimuksemme kohderyhmäksi valittiin viisi perhettä, joiden kielirepertoariin kuuluu jokin uhanalainen vähemmistökieli: yksi kolmesta Suomessa puhutuista saamen kielistä, Venäjällä puhuttava kildininsaame tai Ruotsin Torniolaaksossa puhuttu meänkieli. Tutkimuksemme valitut perheet elävät erilaisissa sosiolingvistisissä ympäristöissä. Ruotsissa ja Suomessa saamelaiskielten ja meänkielen säilymistä tukee vähemmistökieliä koskeva lainsäädäntö. Yleensä kielelliset oikeudet toteutuvat parhaiten vähemmistökielen perinteisellä käyttöalueella, jossa tutkimuksessamme mukana olevat saamelaisperheet asuvat. Muutto kielialueen ulkopuolelle merkitsee usein kulttuuristen kontaktien heikkenemistä ja vähemmistökielen käytön hiipumista. Tällainen tilanne on tutkimusaineistoomme kuuluvassa meänkielisessä perheessä kuten myös laajemmin yli puolella saamen kielen puhujilla (ks. esim. Länsman, 2008). Norjan, Ruotsin ja Suomen suurissa eteläisissä kaupungeissa onkin nykyisin merkittäviä saamen ja meänkielisiä kieliyhteisöjä (Lindgren 2000). Kildininsaamelainen perhe puolestaan poikkeaa Suomen saamelaisperheistä siinä, että Venäjällä ei ole erityistä saamelaisia koskevaa kielilakia, ja perheen kieliympäristö on lähes täysin yksikielinen (ks. Vahtin &

Ljarskaja, 2004; Pyykkö, 2005; Laihiala-Kankainen & Pietikäinen, 2010; Pietikäinen ym. 2010). Useimpia perheitä leimaa aktiivinen pyrkimys ylläpitää omaa vähemmistökieltä.

Tutkimalla vähemmistökielisiä perheitä kolmessa maassa neljällä eri paikkakunnalla pyrimme selvittämään monikielisyyteen ja vähemmistökieleen liittyviä prosesseja erilaisissa konteksteissa, eri-ikäisten ihmisten kokemana ja kertomana. Tästä näkökulmasta tutkimuksemme edustaa monipaikkaista etnografiaa (multi-sited ethnography), joka mahdollistaa monikielisyyteen liittyvien kokemusten ja käytänteiden identifioimisen ja tarkastelun valittujen henkilöiden ja ympäristöjen kautta (Heller & Pujolar, 2009). Sen avulla on mahdollista löytää yhteneväisyyksiä ja eroja niissä prosesseissa ja käytänteissä, joiden kautta kielen ja niiden puhujien välisiä suhteita kuvataan, koetaan ja potentiaalisesti myös muutetaan. Monipaikkainen etnografia auttaa tunnistamaan ja vertaamaan kielen välisiin suhteisiin liittyviä toimintamalleja ja sijoittamaan ne laajempaan kontekstiin (ks. Marcus, 1995; Huttunen, 2006; Lappalainen, 2007; Martikainen, 2009). Tällainen tutkimusasetelma hyödyntää myös monitieteistä ja kansainvälistä tutkimusryhmäämme, jonka jäsenistä kukin vastaa tutkimastaan perheestä ja kieliyhteisöstä².

TUTKIMUSAINEISTO JA SEN ANALYYSI

Tutkimusaineistomme koostuu viiden perheen kolmea eri sukupolvea edustavien jäsenten kielielämäkertoista (n = 25). Sukupolvista

² Tutkimus on osa laajempaa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta *Pohjoisen monikielisyyden kielellisen monimuotoisuuden diskurssit, käytänteet ja kokemukset Pohjoiskalotilla*, joka ajoittuu vuosiin 2008–2011 (www.northernmultilingualism.fi). Kielielämäkertojen lisäksi olemme hyödyntäneet artikkelissa tutkimushankkeen yhteydessä koottua etnografista ja diskursiivista aineistoa.

puhuttaessa tarkoitamme tässä tutkimuksessa *perhesukupolvea*, joka on syytä erottaa *yhteiskunnallisen sukupolven* käsitteestä. Perhesukupolvi viittaa vanhempien ja heidän lastensa syntymän väliseen aikaan kun taas yhteiskunnallisen sukupolven muodostuminen edellyttää yleensä jonkinasteista samastumista ja tietoisuutta muista sukupolveen kuuluvista. Käsitteet eivät kuitenkaan ole toisiaan pois sulkevia, vaan limittyvät toisiinsa monin eri tavoin (Purhonen, 2007:15). Myös tämän tutkimuksen perhesukupolvilla voidaan olettaa olevan joitakin yhteisiä avainkokemuksia ja niihin perustuvia jaettuja muistoja. Vaikka aineistomme ei anna mahdollisuutta varsinaiseen sukupolvien väliseen vertailuun ja yleistämiseen, sen kautta voidaan tarkastella yksilön elämänkaarta laajempaa historiallista aikaa. Perheitä koskevat taustatiedot on koottu taulukkoon 1.

Tutkimusaineistomme kattaa kahdeksan isovanhemman, yhdeksän vanhemman ja kahdeksan lapsen kielielämäkerrat. Koska kysymys on perhesukupolvista, ikäerot sukupolvien sisällä ovat varsinkin isovanhempien ja vanhempien ryhmissä melko suuria ja sukupolvet ovat osittain limittyviä. Aineiston pohjalta voidaan kuitenkin analysoida joitakin monikielisyyteen liittyviä ilmiöitä

ja prosesseja sekä yksilöiden että sukupolvi- en näkökulmasta. Yksilötasolla korostuvat henkilökohtaiset kokemukset ja valinnat sekä kielisiin liittyvät arvostukset ja asenteet. Sukupolvien tarkastelu tuo esiin yhteiskunnallisen muutoksen perspektiivin: jokainen perhesukupolvi on käynyt läpi taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutosprosesseja, joilla on ollut myös kielipoliittisia vaikutuksia.

Kielielämäkerrat koottiin kvalitatiivisten tutkimushaastattelujen avulla vuosina 2008-2009. Ennen haastattelua keskustelimme perheiden kanssa tutkimuksen tavoitteista ja tiedustelimme heidän suostumustaan tutkimukseen osallistumiseen. Useimmat tutkimusryhmän jäsenistä tunsivat haastattelemansa perheen jo entuudestaan, joten kielielämäkertoihin liittyvä ensimmäinen tapaaminen oli suhteellisen lyhyt ja epämuodollinen. Haastattelutilanteet vaihtelivat kahdenkeskisestä vuorovaikutuksesta vapaa- muotoiseen keskusteluun, jossa perheenjäsenet täydensivät toistensa puheita ja puhuivat usein myös päällekkäin. Haastattelut kestivät puolesta tunnista reiluun kahteen tuntiin.

Haastattelutilanne käynnistyi siten, että kävimme lyhyesti läpi haastateltavan täyttämän lomakkeen, jossa tiedusteltiin mitä kieliä hän on puhunut tai kuullut puhuttavan elämänsä

Taulukko 1. Tutkimukseen osallistuneet perheet: tutkimuspaikkakunta ja vähemmistökieli sekä perheenjäsenet sukupuolen ja iän mukaan

Tutkimuspaikkakunta ja vähemmistökieli	Isovanhemmat	Vanhemmat	Lapset
Inari, pohjoissaame	M, 1925	N, 1955	N, 1998; N, 2000
Inari, inarinsaame	M, 1946; N, 1949	M, 1978; N, 1982	N, 2001; N, 2001
Ivalo, koltansaame	N, 1957	M, 1970; N, 1977	N, 2000
Lovozero, kildininsaame	M, 1928; N, 1936	M, 1965; N, 1966	M, 1996
Tukholma, meänkieli	M, 1935; N, 1935	M, 1963; N, 1964	N, 1995; N, 1998

eri vaiheissa ja mitä kieliä hän on opiskellut tai tarvinnut työssään, harrastuksissaan jne. Lomakkeessa korostettiin erityisesti sitä, että kysymys ei ole haastateltavan kielitaidon tasosta, vaan kielten kuulumisesta omaan elämänpiiriin tavalla tai toisella. Tämän jälkeen monet haastateltavat alkoivat spontaanisti kertoa eri kielten asemasta ja merkityksestä elämässään. Joidenkin kohdalla tarina lähti luontevasti liikkeelle heidän mukanaan tuomasta kuvasta tai esineestä (esim. valokuva, aapinen, sanakirja), johon liittyi kielellisiä muistoja. Tämä liittyi metodiseen näkemykseen, jonka mukaan materiaallinen esine tai visuaalinen kehote voi auttaa kielielämän kerronnassa (Pietikäinen, 2011). Pidimme tärkeänä sitä, että jokainen haastateltava saa kertoa kielikokemuksistaan vapaasti haluamallaan tavalla ja itselleen merkityksellisiä asioita painottaen. Mikäli kertomus oli hyvin niukka tai henkilön oli vaikea ilmaista itseään, haastattelua jatkettiin temaattisena keskusteluna. Keskustelussa pyrimme esittämään etupäässä sellaisia kysymyksiä, joihin saattoi vastata kertomuksella (ks. Hyvärinen & Löyttyniemi, 2005: 191). Soveltamamme periaatteet vastaavat etnografisesti orientoituneen tutkimushaastattelun luonnetta, jossa tutkimustilanne pyritään rakentamaan siten, että haastateltava voi mahdollisimman paljon vaikuttaa tapahtumisen kulkuun ja keskustelun aiheisiin.

Kvalitatiivinen tutkimushaastattelu perustuu kahden toimijan, tutkijan ja haastateltavan, väliseen vuorovaikutukseen, johon vaikuttavat ajan ja paikan lisäksi mm. molempien ikä, etninen tausta, sukupuoli, kieli ja valta-asemat. Haastatteluaineiston voi näin nähdä pikemminkin luotuna kuin valmiina löydettävänä (Opas 2002). Nyt käsillä olevissa haastatteluissa tutkijoita ja haastateltuja perheenjäseniä väliin erotti, toisinaan taas yhdisti mm. suomen, ruotsin tai venäjän kielten taito, sukupuoli ja ikä. Haastattelut ovat

myös vuoropuhelua valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden ja kielivähemmistöön kuuluvien haastateltavien välillä. Käytännössä haastatteluiden kielikäytänteet vaihtelivat. Useimmiten haastattelijoiden kanssa yhteiseksi kieleksi jo aikaisemman kanssakäymisen myötä oli vakiintunut ympäristön valtakieli ja siksi sitä yleensä käytettiin haastatteluissa, silloinkin kun haastateltajan kanssa olisi voitu käyttää vähemmistökieltä. Joissakin haastatteluissa lasten kanssa käytettiin väliin saamea, väliin suomea.

Lähestymme kielielämäkerrallista aineistomme etnografisesti orientoituneina diskursiivitutkijoina ja sosiolingvisteinä (ks. esim. Pietikäinen & Mäntynen, 2009). Subjektiiivinen kokemus on kuvattavissa, jaettavissa ja kerrottavissa kielenkäytön avulla. Antaessaan kokemuksilleen ja näkemyksilleen merkityksiä, haastateltavat ikään kuin pukevut ne näkyviksi, muiden kanssa katsottaviksi ja muiden kanssa jaettaviksi (Pietikäinen, 2006). Diskursiivisesti ajatellen kieli ja maailma ovat yhteenkietoutuneita ja vaikuttavat toinen toisiinsa: kielen avulla kuvittelemme, muistelemme ja ymmärrämme ympärillä olevaa maailmaa (Fairclough, 1992; Pietikäinen ja Mäntynen, 2009). Ron Scollonin (2001) *nekus*-käsitettä soveltaen haastattelupuheen voi nähdä monimutkaisena, kokemuksen, elämänhistorian, vuorovaikutustilanteen ja toiminnan toisiaan leikkaavien kaarien kimpuna.

Olemme edellä pyrkineet kuvaamaan kielielisten elämäkertojen kokoamista, jäsentämistä ja tulkintaa ohjaavia teoreettisia ja tutkimuksellisia viitekehyksiä. Kielielämäkertoissa meitä kiinnostavat erityisesti perheenjäsenten kuvaukset kielirepertoaareistaan, monikielisistä kielikäytänteistään sekä vähemmistökielen käyttömahdollisuuksista ja arvostuksesta muuttuvassa kieliympäristössä. Peilaamme yksilöiden kertomuksia yhtäältä tutkimuskirjallisuuteen, toisaalta omiin etnografisiin

havaintoihimme tutkimuskentillä mm. Lovozerossa, Inarissa, Sevettijärvellä, Pajalassa ja Tukholmassa.

Kielielämäkerrat ovat aina valikoivia: ne on kerrottu tietystä perspektiivistä ja ne kuvaavat tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia kokemuksia. Tästä syystä tutkimusaineistossamme on paljon yksilöllisiä eroja. Myös sukupolvien kertomukset poikkeavat toisistaan mm. siten, että vanhempien tarinat ovat yleensä kattavampia, koska heillä on enemmän elämäkokemusta. Niihin sisältyy usein sekä yksilöllistä että kollektiivista muistamista, joka siirtyy nuoremmille sukupolville osana perheen tai yhteisön laajempaa kulttuurista kertomusta (ks. esim. Misztal, 2003; Chamberlain & Layedeesdorff, 2004: 229–230).

Käsitlemme seuraavassa kielielämäkertoja eräänlaisina kokemustarinoina, jotka fokusoituvat kertojan kielirepertoaariin. Keskitymme erityisesti siihen, miten kielelliset resurssit on saatu, hankittu tai mahdollisesti myös menetetty, miten kieliä on käytetty tai jätetty käyttämättä sekä millaisia merkityksiä, kokemuksia ja tunteita niihin kytkeytyy.

Kiinnostavia ovat erityisesti yhtäläisyydet ja erot, jotka piirtyvät yhtäältä sukupolvien välille ja toisaalta tarkastelun kohteena olevien vähemmistökielten välille.

KOLMEN PERHESUKUPOLVEN KIELIREPERTOAAARIT

Kolmen sukupolven kielirepertoaarit vaihtelevat tutkimusaineistossamme vähemmistökielen muuttuneen aseman ja perheen elämänvaiheiden mukaan. Suhdetta vähemmistökieleen värittää kunkin perheenjäsenen henkilöhistoria: monet kokevat sen ”äidinkielekseen”, joillekin se on ”opittu kieli”, muutamille isovanhempien puhuma ”hassu kieli”, josta tunnistetaan vain muutamia ilmaisuja. Kansallisen valtakielen (suomi, venäjä, ruotsi) asema on kaikilla vahva. Lisäksi kielirepertoaareihin

kuuluu vaihtelevassa määrin myös muita kieliä.

Taulukkoon 2 on koottu haastateltaviemme kielirepertoaarit sukupolvittain. Taulukkoon sisältyvät kaikki perheenjäsenten mainitsemat kielet riippumatta kielitaidon tasosta.

Kielielämäkerrallisen tutkimusotteen mukaisesti kielet on kirjattu kunkin perheenjäsenen kertomuksen mukaisessa järjestyksessä. Perheessä käytetty vähemmistökieli on merkitty kursivilla.

Tarkastelemme jatkossa perheiden kielirepertoaareja sukupolvittain ja kiinnitämme erityistä huomiota vähemmistökielen asemaan perheenjäsenten kielivalikoimassa.

Isovanhempien kielielämäkerroissa Pohjoiskalotin vähemmistökieli (saame, meänkieli) mainittiin useimmiten ensimmäisenä, tärkeimpänä kielenä. Yhtä lukuun ottamatta haastattelemamme isovanhemmat olivat oppineet saamen tai meänkielen lapsuudenkodissaan; he kertoivat puhuvansa sitä sujuvasti, mutta vain harvat sanoivat osaavansa kirjoittaa kieltä, koska he eivät olleet saaneet siinä muodollista opetusta. Muista poiketen pohjoissaamelaisen perheen isovanhempi kertoi oppineensa puhutun saamen kielen vasta aikuisiässä asuinpaikkakunnan vaihdon ja avioitumisen jälkeen. Myös hän koki saamen itselleen tärkeäksi, erityisesti poronhoidossa ja kyläyhteisössä toimiessaan. ”Oman” kielen lisäksi saamelaisperheiden isovanhemmat kertoivat käyttäneensä jonkin verran myös muita saamelaiskieliä. Esimerkiksi inarinsaamelaisessa perheessä käytettiin sekä pohjois- että inarinsaamea ja kildininsaamelaisperheessä pohjoissaamen ohella myös komin kieltä. Kielielämäkertojen perusteella vanhimmalle sukupolvelle on ollut tyypillistä toiminnallinen kaksikielisyys: maan valtakielen rinnalla vähemmistökieltä on käytetty niissä tilanteissa joissa se on ollut mahdollista, esimerkiksi poronhoidossa, sukutapaamisissa ja yhteisön omissa tilaisuuksissa.

Taulukko 2. Perheenjäsenten kielirepertuaarit sukupolven mukaan ryhmiteltyinä.

Perheen vähemmistökieli	isovanhemmat			vanhemmat			lapset	
	Isoisä	Isoäiti	Isä	Äiti	Poika	Tytär		
Pohjoissaame	suomi <i>pohjoissaame</i>			<i>pohjoissaame</i> suomi ruotsi englanti saksa espanja		<i>pohjoissaame</i> suomi englanti	<i>pohjoissaame</i> suomi	
Inarinsaame	<i>inarinsaame</i> pohjoissaame suomi englanti	pohjoissaame norja suomi <i>inarinsaame</i> saksa englanti ruotsi	suomi englanti <i>inarinsaame</i> saksa ranska	suomi englanti ruotsi	suomi <i>inarinsaame</i>	suomi <i>inarinsaame</i> englanti pohjoissaame viittomakieli		
Kolttsaame		<i>kolttsaame</i> suomi norja ruotsi englanti	suomi <i>kolttsaame</i> pohjoissaame <i>inarinsaame</i> ruotsi englanti	suomi <i>kolttsaame</i> pohjoissaame <i>inarinsaame</i> ruotsi englanti ranska		suomi <i>kolttsaame</i> pohjoissaame		
Kildininsaame	<i>kildininsaame</i> venäjä komi pohjoissaame	<i>kildininsaame</i> venäjä	venäjä <i>kildininsaame</i>	venäjä <i>kildininsaame</i> pohjoissaame englanti	venäjä <i>kildininsaame</i> englanti			
Meänkieli	<i>meänkieli</i> ruotsi englanti suomi espanja	<i>meänkieli</i> ruotsi englanti viittomakieli espanja	espanja englanti ruotsi quechua aymara ranska <i>meänkieli</i>	ruotsi espanja saksa suomi <i>meänkieli</i>	ruotsi espanja englanti ranska <i>meänkieli</i>	ruotsi espanja englanti meänkieli	ruotsi espanja englanti meänkieli	

Vanhimman ikäpolven kielirepertoaareissa mukana ovat myös naapurimaiden kielet (norja, ruotsi, suomi), joiden käyttö on osa Pohjoiskalotin monikielistä traditiota (Lindgren, 1999; Lehtola, 2000; Pietikäinen ym., 2010). Suuret maailmankielet (esim. englantia, espanja) näyttävät kuuluvan joidenkin isovanhempien resursseihin. Haastateltavien kertomusten mukaan kielivalikoima on laajentunut useimmiten koulutuksen tai ammatin, joskus myös oman perhetilanteen, kautta. Esimerkiksi Tukholmassa asuvalle meänkieliselle perheelle espanja tuli tärkeäksi myös isovanhemmille tyttären solmiman avioliiton vuoksi.

Keskimmäisellä sukupolvella näyttää tutkimusaineistossamme olevan muita enemmän kielellisiä resursseja käytössään. Tätä selittää ainakin osittain vanhempien elämäntilanne: kotona omaksuttujen valta- ja vähemmistökielten rinnalle ovat tulleet koulussa opitut kielet, jotka ovat monella muuttuneet osaksi työelämän taitoja. Lisäksi kielitaitoa ovat kartuttaneet matkustelu ja harrastukset sekä monikielisten perheiden välisten suhteiden ylläpito. Meänkielistä perhettä lukuun ottamatta koulussa opitut vieraat kielet (englanti, saksa) jäivät vanhempien kertomuksissa vähälle huomiolle. Myös Suomessa asuvien kielirepertuaareihin kuuluva ”toinen kotimainen” sivuutettiin useimmiten vain maininnalla.

Keskimmäisen sukupolven kielirepertoaareissa lapsuudessa puhuttu tai ainakin kuultu vähemmistökieli näyttää jääneen enemmän taka-alalle valtakielen noustessa käyttömahdollisuuksiltaan laajempaan ensisijaiseksi kieleksi. Samanaikaisesti ”omalla” vähemmistökielellä näyttää olevan vanhempien kielielämäkertoissa tärkeä asema, vaikka sen puhuminen koettiin usein rajoittuneeksi joko taitojen tai käyttömahdollisuuksien puuttumisen vuoksi. Ristiriita vähemmistökielen arvostuksen ja sen käytön välillä oli monen

vanhemman mukaan saanut heidät tarttumaan toimeen kielen elvyttämiseksi. Esimerkiksi pohjoissaamenkielisen perheen äiti kertoi alkaneensa opiskella saamea aktiivisesti vasta koulu- tai aikuisiässä ja revitalisaation myötä siitä on tullut hänelle arjen käyttökieleksi. Sen sijaan meänkielisen perheen äiti kertoi vähemmistökielen muuttuneen vähäisten käyttömahdollisuuksien ja hänen oman vähäisen kielitaitonsa tähden lähinnä muistelun ja kaihon kieleksi.

Nuorinta sukupolvea edustavat lapset olivat haastatteluja tehtäessä vasta koulutiensä alussa, ja heidän kielirepertoaarinsa kuuluvat lähinnä perheessä ja ystäväpiirissä käytetyt kielet sekä koulussa yleensä ensimmäisenä alkava englanti. Tutkimusaineistossamme laajin kielivalikoima on Tukholmassa asuvan meänkielisen perheen lapsilla, mikä ainakin osin liittyy vanhempien monikielisyyteen ja kielivalintoihin. Nuorimman sukupolven kielielämäkerrat osoittavat, että vähemmistökielellä voi olla lasten kokemana erilaisia funktioita. Esimerkiksi pohjoissaamelaisessa perheessä vähemmistökieli on lapsille ensisijainen kodin ja koulun kieli, kun taas muissa saamelaisperheissä kieltä pikemminkin otettiin haltuun ja totuteltiin käyttämään lähinnä koulussa. Kaikki tutkimusaineistossamme olevat saamelaisperheiden lapset ovat oppineet kieltä joko päiväkodissa tai koulussa, joskin vaihtelevalla intensiteetillä ja menestyksellä (ks. kielipesätoiminnasta tarkemmin Pasanen, 2005). Päivittäin ja laaja-alaisimmin vähemmistökieltä kielielämäkertojen perusteella käyttivät pohjoissaamelaisen perheen lapset. Tätä voi osaltaan selittää pohjoissaamen suhteellisen vakiintunut asema puhujamäärältään suurimpana ja infrastruktuuriltaan laaja-alaisimpana saamelaiskielenä, mikä on mahdollistanut tälle perheelle saamenkielisen päivähoiton ja koulunkäynnin. Meänkielisen perheen lapsilla vaikutti tutkimukseen osallistuneista lapsista olevan etäi-

sin suhde perheen vähemmistökielen, ja he yhdistivät meänkielen lähinnä isovanhempiin ja vierailuihin Tornionlaaksossa.

Kolmen sukupolven kielirepertoarit havainnollistavat Pohjoiskalotin kieliympäristössä tapahtuneita muutoksia. Vähemmistöyhteisöissä aikaisemmin keskeiset käyttökielet, saame ja meänkieli, ovat vuosikymmenien saatossa muuttuneet uhanalaisiksi ja sittemmin aktiivisen elvytystoiminnan kohteiksi. Perheiden kielirepertoareissa ne ovat säilyneet kolmen sukupolven ajan, mutta niiden asema vaihtelee omasta arjen käyttökielestä isovanhempien kieleen, jonka kyllä tunnistaa mutta jota ei itse käytä.

SAAME JA MEÄNKIELI MONIKIELISESSÄ ARJESSA

Siirrymme seuraavaksi tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin saamen ja meänkielen käyttömahdollisuuksia ja -tapoja sekä niiden arvon määrittämisestä ja muuttumista perheiden kielielämäkerroissa. Keskitymme tässä erityisesti siihen, millaisten kokemusten ja käytänteiden kautta vähemmistökielet ovat saaneet asemansa kunkin yksilön repertoarissa. Kielten asema yksilön repertoarissa muodostuu osin myös tuloväylän mukaan: usein formaalien kanavien, kuten opiskelun, kautta hankittuja resursseja arvostetaan enemmän kuin informaalisti, harrastusten tai elinympäristön myötä, omaksuttuja (Blommaert, 2008; Blackledge & Creese, 2010). Eroa voi olla myös toiminnallisuudessa: formaalisti opittuun kieleen liittyy yleensä standardin mukainen kirjoitustaito, kun taas epämuodollisissa tilanteissa omaksuttu kieli tarkoittaa usein suullista taitoa. Lähtökohtana tällaisessa tarkastelussa on edellä esitetty ajatus monikielisydestä dynaamisena prosessina, jossa ympäristön, yhteisön ja yksilön välillä käydään jatkuvia neuvotteluja eri kielten käytöstä ja arvosta.

Tutkimuksessamme mukana olevat isovanhemmat olivat yhtä lukuun ottamatta viettäneet lapsuutensa monikielisessä ympäristössä, jossa saamea tai meänkieltä on käytetty päivittäin arjen ja kodin kielenä. Muutos enimmäkseen vähemmistökielisestä arjesta pääosin valtakieliseen liittyy heillä koulunkäynnin aloittamiseen, ja tältä osin vanhimman ikäpolven kertomukset kertaavat jo aikaisemmista tutkimuksista tuttua tarinaa koulunkäynnin vaikutuksesta kielenvaihtoon (ks. esim. Aikio-Puoskari, 2002; Hirvonen, 1999). Vanhempi ikäpolvi oppi valtakielen viimeistään alakoulussa, joskus myös vanhemmilta sisaruksilta ja tuttavilta jo ennen kouluun menoa. Yksikielisyttä painottavan kieli-ideologian voimistuessa heidän lapsuudessaan ja aikuisiällä, niin koulumaailmassa kuin yhteiskunnassa yleisemminkin, oman vähemmistökielen arvostus muuttui ja se alkoi näyttää hyödyttömältä ja turhalta, jopa haitalliselta, paitsi valtaväestön ja kansallistalvion instituutioiden, myös kieliyhteisön omissa silmissä (Gutsol & Patsija, 2000; Dufva & Pietikäinen, 2006; Huss & Wande, 2006). Sen oppimiseen ei enää kannustettu, pikemminkin päinvastoin: vähemmistökielen käyttö esimerkiksi koulussa oli usein kiellettyä. Kuvaavia ovat seuraavat inarinsaamelaisen perheen isoisän ja isoäidin kertomukset koulun aloittamisesta:

- (1) ennen ko menin kouluun vielä ni sillohan puhuin täysin saamen kieltä ja (.) tietenki suomeaki puhuin kotona ja sitte kyllä kuuli pohjoissaameaki puhuttavan siellä (--) silloin oli se ensimmäinen luokkahan oli semmonen että tuota (.) siinä vaiheessa vielä sai ainakin asuntolassa puhua saamen kieltä mutta sitte ko alko siitä niin ku ylöspäin menemhään ni sitte se kiellettiinki että siellä ei saa puhua (--) sittehän oli esimerkiksi niin kauan aikaa että sitä saamen kieltä ei saanu puhua ja (.) ja sitte ko alko omat lapset sitte syntymään ni siinä vaiheessa minen oikeestaan viitiny ensinnä opettaakhaan lapsille saamen kieltä ku tuntu että se on vähän häpeä jos se tuota lapsi ossaa saamen kieltä että koska tuota meillä se oli kielletty

ni tuntu että se on niin ku joku synti jos se mennee
puhumaan sitte
(HS/2008, isoisä)

- (2) sitte jo vahingossa aina ku puhuimme tietenkii ei
siellä osannu ei kukaan ekaluokkalaisista suomea
niin kyllä opettaja pani nurkkaan tai veistosaliin ja
siellä sai monta kertaa tukkapölyä (HS/2008, iso-
äiti)

Kertomukset havainnollistavat monen sa-
maan ikäpolveen kuuluvan ikäviä koulukoke-
muksia ja niissä kertautuu monista aikaisem-
mista tutkimuksista tuttu tarina oman kielen
stigmatisoinnista ja käyttökiellosta mm. kou-
lussa, välitunnilla ja asuntolassa (ks. esim.
Skutnabb-Kangas & Cummins, 1988; Step-
anenko, 2002; Bolšakova, 2005). Valtakielinen
opetus, elämä asuntoloissa ja harvat vierailut
kotona käynnistivät kielenvaihdon prosessin
(Aikio, 1998), jota kieli-ideologisten ja -po-
liittisten ratkaisujen ohella jouduttivat myös
uudentyyppiset työmarkkinat. Teollisuudes-
sa, rakennustyömailla ja palveluammateissa
vähemmistökieltä ei arvostettu, vaan valtavä-
estön asenteiden vuoksi sen puhumisesta oli
pikemminkin haittaa. Tästä näkökulmasta on
ymmärrettävää, että kieleen liittyviä häpeän
kokemuksia ei haluttu siirtää omille lapsille.
Vähemmistön sisäiseen monikielisyyteen
liittyen meänkielen, inarinsaamen ja koltan-
saamen kohdalla voitaneen puhua eräänlai-
sesta kaksoisstigmasta: oman kielen arvostus
oli vähäisempi kuin valtakielen ja samalla se
oli huonommassa asemassa myös suhteessa
toiseen vähemmistökielen – Ruotsissa ruot-
sinsuomeen (meänkieli) ja Suomessa pohjois-
saameen (inarin- ja koltansaame).

Toisaalta kaikki haastateltujen koulukoke-
mukset eivät olleet negatiivisia. Tornionlaak-
solaisen perheen isoisä kertoi oman ensim-
mäisen opettajansa käyttäneen sekä ruotsia
että meänkieltä saadakseen oppilaansa ym-
märtämään opetuksen sisältöä:

- (3) när han lärde oss (.) svenska (.) så (.) läste han (.)
eller ja (.) berättade bibliska berättelser (.) först på
svenska och sedan så (.) ö-översatte han de till (.) till
meänkieli och sedan återigen på svenska (.) och jag
kommer ihåg det alltså att man kom ihåg att ja, det
och det ordet betyder det och det för att man lärde
sig (.) ee (.) händelsen i berättelsen (LH/2008)

kun hän opetti meille (.) ruotsia (.) niin (.) hän luki
(.) tai niin (.) kertoi raamatun kertomuksia (.) ensin
ruotsiksi (.) ja sitten niin hän (.) käänsi ne (.) meän-
kielelle ja sitten taas ruotsiksi (.) ja muistan sen siis
että sitten muisti että niin se ja se sana tarkoittaa sitä
ja sitä koska siinä opittiin (.) mm (.) sen kertomuk-
sen tapahtuma. (käännös LH)

Meänkielinen isoisä antaa lisäksi esimerkin
siitä, miten stigmatisoidulla vähemmistökie-
lellä voi olla ns. piilostatusta (vrt. Trudgill,
1972) puhujien, tässä tapauksessa koulupoi-
kien, keskuudessa. Ruotsia ei sopinut puhua
toisten meänkielisten kanssa; ummikkoruot-
salaisille sitä kuitenkin saattoi puhua leimau-
tumatta ”hölmöksi”:

- (4) och tidigare då alltså i realskolan till exempel så var
det så att var man fäntig som kille så var man fäntig
om man pratade (.) pratade (.) ee svenska (.) men
sedan fanns det ju då (.) lärarbarn och (.) som inte
kunde [finska] och då respekterade vi det så att vi
pratade svenska med dem (LH/2008)

ja aikaisemmin siis silloin keskikoulussa esimerkiksi
oli niin että jos oli poika oli hölmö siis oli hölmö jos
puhui (.) puhui (.) ruotsia (.) mutta sitten oli tie-
tysti (.) opettajien lapsia ja (.) jotka eivät osanneet
[suomea] ja silloin se otettiin huomioon ja heille
puhuttiin ruotsia (käännös LH)

Isovanhempien kielielämäkerroissa näkyy
selvästi saamen ja meänkielen arvon ja käyt-
tömahdollisuuksien muuttuminen yksilön
elämänkaaren aikana. Nämä kielet ovat täl-
le ikäpolvelle vahvasti suvun perintöä, sillä
monien omat vanhemmat ovat olleet jopa
pelkästään saamen- tai meänkielisiä, ja kiel-
tä on puhuttu perheessä ja ystäväpiirissä ai-
kuisikään, joidenkin kohdalla nykypäivään,

saakka. Esimerkiksi inarinsaamelaisperheen (alun perin pohjoissaamenkielisellä) isoäidillä, lapsuuden perheen kanssa ja tietyissä paikoissa käyttökielenä on säilynyt saame. Äidinkielenä koettu vähemmistökieli on siten edelleen arkielämän kokemusten ja tunteiden ilmaisun kieli.

- (5) no heti kotia ku soitan ni en minä pysty muulla ku saamen kielee (--) ja päivittäin soitellaan äitin kans ni aina saamen kieltä puhutaan samoten veljien kanssa ja veljen vaimon ka- kans niin saamen kieltä (--) ja utsjoelle kun mennee ni se on automaattisesti kääntyy aivan kaikki saamen kieleksi (HS/2008)

Vanhemman ikäpolvien kielielämäkerrat kuvaavat miten saame tai meänkieli on edelleen käyttökelpoinen esimerkiksi porotaloudessa ja oman yhteisön tilaisuuksissa. Lisäksi esimerkiksi kildininsaamelaisen perheen isovanhemmille ja pohjoissaamenkieliselle perheelle saame on edelleen kotikieli. Samanaikaisesti kielielämäkerrat kuvaavat sitä, miten vuosien vieressä arki on muotoutunut monikieliseksi, tyypillisesti niin, että valtakielellä on siinä vahvin asema.

Vanhempien kielikertomuksissa saamen ja meänkielen kannalta merkittävin muutos liittyy vähemmistötietoisuuden nousuun ja kielen elvyttämisen käynnistymiseen. Valtakieltä tukevan ja yksikielisyyttä suosivan kieli politiikan rinnalle ja haastajaksi on varsinkin 1970-luvulta eteenpäin noussut vähemmistökieltä- ja kulttuurista, kielellisiä oikeuksia ja monikielisyyttä korostavia näkökulmia (Pietikäinen ym., 2010). Käytännössä tämä näkyy kiinnostuksen lisääntymisenä vähemmistökielten opiskelua kohtaan, kielellisten oikeuksien edistämisenä ja niiden toteutumisen vaatimisena. Suomessa pohjoissaamen saattoi valita vapaaehtoiseksi oppiaineeksi jo 1960-luvulla (Lehtola, 2003: 450), Venäjällä saame otettiin koulun opetusohjelmaan kymmenkunta vuotta myöhemmin, lähes nel-

jänkymmenen vuoden tauon jälkeen (esim. Bolšakova, 2005; Laihiala-Kankainen & Potinkara, 2009). Meänkielen kohdalla tämä kehitys lähti tosin käyntiin huomattavasti myöhemmin kuin saamenpuhujien keskuudessa. Vasta 1980-luvun puolella perustettu ensimmäinen tornionlaaksolaisten yhdistys kohtasi pitkään vastustusta omassa yhteisössä, koska se korosti meänkielen merkitystä ja tarvetta muuttaa sen statusta murteesta kieleksi (Huss, 1999: 79). Tämä jarrutti huomattavasti varsinaisen elvytysliikkeen syntymistä Tornionlaaksossa.

Monet tutkimuksemme osallistuneet vanhemmat kertoivat nähneensä paljon vaivaa saadakseen vähemmistökielen takaisin omaan käyttöön. Esimerkkinä kildininsaamen haluttuunotosta on Lovozeron kulttuurikeskuksessa työskentelevän naisen kertomus:

- (6) и я все свое детство жила в саамской семье (.) то есть я слышала с детства как поет бабушка (.) какие сказки рассказывает мой дедушка (--) ну вообще с детства (.) я не скажу что я говорила по-саамски (.) только слышала и когда я вышла замуж только начала тогда больше как бы (.) использовать саамский язык как-то (--) вот и потом я как бы стала больше и больше (--) и в результате пишу песни на саамском стихи (.) сказки на саамском языке (SLK/2008)

ja olen koko lapsuuteni elänyt saamenkielisessä perheessä (.) toisin sanoen olen kuullut lapsuudesta lähtien kuinka isoäiti laulaa (-) millaisia satuja isoisäni kertoi (--) mutta yleensä lapsuudesta (.) en voi sanoa että olisin itse puhunut saamea (.) olen vain kuullut sitä ja kun menin naimisiin aloin vasta silloin jotenkin (.) enemmän käyttää saamen kieltä jotenkin (--) ja sitten minä jotenkin yhä enemmän ja enemmän (--) ja sen tuloksena kirjoitan lauluja saameksi runoja (.) satuja saamen kielellä (Käännös SLK)

Meänkielisen perheen isoisä ja äiti kertoivat opiskelleensa suomea, koska meänkielen opetusta ei heidän kouluaikanaan ollut tarjolla. Tämä liittyy meänkielen muuttuneeseen asemaan: isovanhempien lapsuudessa kieli

katsottiin suomen murteeksi, ja vasta vuonna 2000 se tunnustettiin kieleksi, kun siitä ja neljästä muusta Ruotsissa kauan puhutusta kielestä, niiden joukossa suomen kielestä, tuli Ruotsin viisi kansallista vähemmistökieltä (Spiliopoulou & Huss, 2006; ks. myös Arola & Vaattovaara, 2005).

Standardisoinnin ja muodollisen opetuksen kehittyessä saame ja meänkieli ovat saaneet uusia tehtäviä ja merkityksiä. Tutkimuksessamme mukana olevat saamelaiset vanhemmat kertoivat oman kielen kirjoittamisen, sen normien ja sääntöjen tuntemisen tulleen itselleen entistä tärkeämmäksi, vaikka se samalla on ollut haasteellista erityisesti ortografian muuttuessa.

Esimerkiksi pohjoissaamelaisen perheen äiti kuvaa kokemuksiaan saamen kirjoittamisen³ oppimisesta seuraavasti:

(7) sitte ku minä opin se oli kans tuskien taival koska (.) sillon vielä siihen aikaan se ei ollu varma että minkälainen se kirjoitustapa oli se muuttui ja sitä niin ku kehitettiin ja kaikkea ja sit me opiskeltiin ihan erilaila kirjoitusta ku aluks (--) me alettiin heti sitä uutta vaikka sitä ei oltu vielä hyväksytty koska se oli tulossa kun me niin ku alettiin si- opiskeltiin sitä (.) suoraan niin tuota (.) sit ku mä oikeesti sen opin siinä se meni varmaan siinä meni varmaan vuosi (.) vuosi niin kun (nauraen-) aika rankkaa (-nauraen) opiskelua kun minä opin sen ennen ku ennen ku se lokshti jotenki (.) niin tuota (.) se systeemi on tietenki vähä se on semmonen mie huomasin sen lasten kanssa että se on pikkusen vaikia se kirjoitustapa että lapsille selittää koska siinä se perustuu myöskin ei pelkästään kuulemiselle se perustuu myöskin kielioppisääntöihin (.) niin niin tuota ni sit ku mie sen opin ni se oli niin ku semmonen vapaus semmonen että (.) se se oli semmonen vapauttava kokemus että nyt mulla niin kö mä osaan kirjottaa ja mulla on vapaus minä voin kirjottaa saameks tai suomeksi ihan miten haluan. (SP/2009)

Vähemmistökielen tuloväylän vaihtuminen informaalista formaaliseen, perhepiirissä

³ Pohjoissaamen ortografia uudistettiin perusteellisesti vuonna 1979.

omaksutusta puhutusta kielestä koulussa opittuun kirjoitettuun kieleen, on vaikuttanut merkittävästi mm. siihen, millaiseksi resurssiksi vähemmistökieli on koettu. Kielilämäkertojen perusteella vähemmistökieli on ollut useimmille isovanhemmille ennen muuta perheen ja yhteisön välisen vuorovaihtuksen, identiteetin rakentumisen ja tunteiden ilmaisemisen resurssi. Keskimmäisen sukupolven kielilämäkerroissa painottuu kielen haltuunotto opiskelun ja oppimisen kautta. Haastateltavien kertomusten mukaan sukupolvien väliset erot kielen hallinnassa aiheuttavat joskus ristiriitoja: isovanhemmat saattavat kokea vähemmistökielen taitonsa puutteelliseksi, koska eivät mielestään osaa kirjoittaa sitä oikein, kun taas nuorempi sukupolvi ei aina tunne puhuvansa oikein. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on keskipolven kolttasaamelaisen naisen kertomus:

(8) no sillon siinä iässähän se oli niin kauheen vaikeeta opiskella että kun olin (.) murrosikänen ja (.) alko kiinnostaa pojat ja sitä on niin ku muuta tekemistä sen opiskelun (.) opiskelun sijasta että (.) mut nyt tosiaanki (.) sen mitä oppi koulussa niin ainaki kirjottamaan (.) koltan kieltä että (.) monilla näillä vanhemmilla (.) niin ku mun miehelläki (.) niin ne ei sit osaa taas kirjottaa et ne osaa vahvasti puhua (.) ja koltansaame on mitä sitte oppi niin kyläläisiltä et poikien kanssa näitten kans oli sit niin ku pakko oppia (--) kylhän me sit niin ku (.) kavereiden kanssa pelleillään ja puhutaan koltansaamea että (.) me sit taas ei uskalleta (.) näitten vanhempien kuullen puhumaan sitä kolttaa että kun (.) tulee sitten aina niitä kommentteja ja korjauksia että (.) ei oo koskaan saanu rauhassa opiskella sitä sitten eikä (.) harjottaa sitä kieltä (SLK/2008)

Lasten kokemukset saamesta ja meänkielestä resurssina vaihtelevat eniten. Pohjoissaamelaisen perheen tyttärillä vähemmistökieli näyttää kertomusten perusteella olevan vahva resurssi sekä kodin että koulun piirissä. Inarinsaamen ja koltansaamen perheissä lasten vähemmistökielen käyttötilanteet rajoittuvat

pääosin opiskeluun, kildininsaamen perheessä myös harrastustoimintaan. Tässä tutkimusaineistossa vähemmistökielen tilanne on heikoin meänkielisessä perheessä, jossa lapsilla ei ole mahdollisuutta kuulla meänkieltä ympäristössään, ja kielen opiskelukin on ollut miltei mahdotonta.

Lasten kielielämäkertojen valossa näyttää siltä, että koulussa saamen kieli joutuu kilpailemaan oppilaiden ajasta ja voimavaroista muiden tärkeiksi koettujen oppiaineiden kanssa. Lisäksi kieltenopetukseen suunnatut resurssit ovat rajalliset, mikä myös voi vaikuttaa oppilaiden ja heidän vanhempiansa valintoihin ja kielten opiskeluun. Muiden kuin pohjoissaamen kohdalla lisähaasteita tuovat vähemmistökielen oppimateriaalien vähäisyys, kieliympäristön antaman tuen puuttuminen ja rajoitetut mahdollisuudet käyttää kieltä vapaa-aikana. Silloinkin kun vähemmistökieli on nuorilla vahva, se on lopulta yksi resurssi muiden joukossa monikielisessä repertoarissa. Seuraavassa esimerkissä kymmenvuotias monikielinen pohjoissaamelainen perheen tytär kuvaa medioidun vapaa-ajan kielimaailmaa ja omia kielivalintojaan.

(9) no (.) suomi ja saame (.) ja englanti (.) tai no siis niin ku jos siitä seki otetaan että mitä ohjelmia kattoo tai minkä kielisiä ne on yleensä englanniksi saksaksi ja espanjaksi yleisimmin (SP/2009)

KIELI JA TUNTEET

Yksilön suhdetta kieleen on perinteisesti tutkittu taitojen ja osaamisen kautta, mutta viime vuosina myös tunteiden ja kokemusten merkitys on noussut vahvasti esiin (esim. Pavlenko, 2005). Suhde kieleen voi tarkoittaa myös kielen muistelemista, tiettyjen aikojen ja paikkojen kokemista, tunnetta johonkin kuulumisesta tai kokemusta ulkopuolisuudesta. Kielen ja tunteiden välinen suhde ei koskaan ole mutkaton, sillä se riippuu aina yksilön tilanteesta ja kokemuksista (Pavlenko, 2005)

sekä kielen asemasta kielten hierarkiassa (Pietikäinen, 2010b).

Vähemmistökieleen liittyvät tunteet ovat jatkuvan prosessoinnin kohteena. Koska vähemmistökieli – ja erityisesti uhanalaiset kielet kuten saamen kielet ja meänkieli – on altis ympäristöstä tuleville muutoksille, myös yksilön suhde kieleen tulee yhä uudelleen arvioitavaksi. Vähemmistökielen tilanteessa uhanalaisen kielen taitaminen tai taitamattomuus koetaan helposti kannanotoksi kielen puolesta tai sitä vastaan. Kieltä taitamaton saatetaan jättää marginaaliin tai hän voi itsekkin epäillä ryhmään kuulumistaan (ks. esim. Valkonen, 2009). Ulkopuolisuuden kokemista lisää usein vaillinaisen tai puutteellisen kielitaidon aiheuttama huono omatunto. Toisaalta oma kieli voi olla läheinen ja rakas, vaikka sitä ei paljoa osaisikaan. Sen voi kokea voimaannuttavana, omaa identiteettiä vahvistavana tekijänä. Tässä luvussa tarkastelemme yksityiskohtaisemmin tutkimuksemme osallistuneiden perheenjäsenten suhdetta saameen ja meänkieleen: millaisia tuntemuksia he näihin kieliin liitävät ja millaisia muutoksia suhtautumisessa näihin kieliin on tapahtunut kolmen sukupolven aikana.

Kielielämäkertojen valossa isovanhempien suhdetta vähemmistökieleen leimaa kokemusten monitahoisuus ja muuttuminen ajan saatossa, mihin on vaikuttanut vähemmistökielen yhteiskunnallisen arvostuksen ja aseman muutos. Monilla isovanhemmilla on kokemuksia vähemmistökielen stigmatisoinnista ja sen arvon väheksymisestä lapsuus- ja nuoruusvuosinaan. Nykyisin, kun vähemmistökielen asema on lailla turvattu, oma kieli on muuttunut ainakin joillakin elämänaalueilla uudelleen arvostetuksi resurssiksi. Samalla sen arvo ja siihen liittyvät käytännöt tulevat uudelleen puntaroitavaksi. Esimerkiksi meänkieltä arvostava isoisä miettii, lieneekö kuitenkin viisasta opettaa sitä koulussa, kun suomen kielellä on hänen mielestään niin paljon vahvempi status Tornionlaaksossa:

- (10) man borde kanske göra så att (.) man (.) när det gäller meänkieli att man inte tog så mycket meänkieli för att den är på något sätt belagd med för mycket skam alltså så att säga, att man talar om finskan istället för att finskan (.) talas i ett land alltså som efter alltså (.) denna enorma (.) ee upplevelsen så att säga ja (.) förskräckliga upplevelsen som (.) Finland fick vara med i när kriget hade kommit till ett land, till ett modernt land alltså som har passerat Sverige i många avseenden alltså så att säga (.) och att, och då har ju finskan fått en helt annan status alltså (.) det känner jag eller om det är någon slags (.) ja men jag tycker det faktiskt alltså att det är så (LH/2008)

pitäisi ehkä tehdä niin että (.) mitä meänkieleen tulee että ei otettaisi niin paljon meänkieltä kun siihen liittyy jollain tavoin liian paljon häpeää siis niin kuin että puhutaan sen sijaan suomesta kun suomea (.) puhutaan maassa siis jossa sen (.) valtavan kokemuksen jälkeen siis (.) kauhean kokemuksen (.) johon Suomi joutui kun sota oli tullut maahan, ja sitten moderniin maahan joka siis on monella tavoin mennyt Ruotsin ohi niin kuin (.) ja että, ja sen tähden suomi on saanut ihan toisen statuksen siis (.) niin minusta tuntuu vai onko sen jonkinlainen (.) mutta niin minä todella ajattelen siis että se on niin (käännös LH)

Samanlaisia pohdintoja meänkielestä suomea vähempiarvoisena kielenä löytyy myös esimerkiksi tornionlaaksossa asuvien nuorten kieliasenteita koskevasta tutkimuksesta (Arola, 2006).

Kielielämäkertojen perusteella vanhemman ikäpolven haastateltavistamme vaikuttavat pitävän saamea tai meänkieltä itselleen tärkeänä ja läheisenä. Esimerkiksi meänkielisen ja koltansaamelaisen perheen isoäidit kuvaavat suhdettaan kieleen seuraavasti:

- (11) ja det är väldigt nära (.) och det är värme verklig som man (.) känner för det språket (LH/2008)
- niin se on hyvin läheinen (.) ja sitä todella tuntee (.) lämpöä sitä kieltä kohtaan (Käännös LH)
- (12) totta kai koltan kieli on mulle kaikkein tärkein (.) rakkain kieli jota minä pyrin käyttämään ja nyt (.) lastenlasteni kanssa olen alkanut puhumaan enemmän koltan kieltä (SLK/2008)

Kaikki tutkimukseemme osallistuneet saamenkieliset isovanhemmat kertoivat myös puhuvansa lastenlastensa kanssa ainakin jonkin verran saamea, vaikka eivät aikoinaan olisikaan käyttäneet sitä omien lastensa kanssa. Näin keskusteluja kuvaa inarinsaamenkielien isoisa:

- (13) no nyt olen sitte oikeastaan vähä niin ku saanu muistin virkistystä tuolle kielelle ku olen näitten lasten kanssa (.) tosin että ensinnä sillon alussa ku ne meni kielipessään (.) ni sitte ku ne tuli niin kyselin inarinsaameksi jotaki ja eihän ne osannu tietenkää vastata mutta mie sitte itte kuitenkin aloin muistamaan joittenki sanoja ja (.) no nythän ne puhuu paremmin ku minä (--) että tuo kieliki niin ni se muuttuu tosin aika paljoki (.) sehän tietenki riippuu vähäsen siittäki että missä on (--) vähän joka alueella pikkusen eri sanontatapoja (HS/2008)

Mahdollisuus saamen käyttöön isovanhempien ja lastenlasten välisessä vuorovaikutuksessa on myös vanhempien ansiota: aktiivisen elvyttämisen ja tietoisten kielivalintojen tuloksena nuorin sukupolvi on voinut pienestä pitäen oppia kieltä ainakin vähemmistökielen ydinalueella. Vanhempien suhdetta vähemmistökieleen luonnehtiikin kielellisen muutoksen keskellä eläminen, jota leimaa huoli puhujamääriltään pienten saamen kielten kohtalosta. Meidän aineistossamme kielen säilymisestä näyttivät kantavan huolta ennen kaikkea naiset. Koltansaamelaisen perheen äiti pohtii vähemmistökielen ja -kulttuurin tulevaisuutta seuraavasti:

- (14) tällä hetkellä se merkitsee tosi paljon (.) varsinkin mulle (.) mun mies sanookin että se nyt oo niin tarkkaa ja että koltan kielihän on kuoleva kieli (.) mutta mää niin ku yritän potkia sitä vielä pyllylle että (.) kyllä tää tästä vielä (.) nouse ja (.) kuitenkin meitä on (.) saamelaisia koltansaamelaisia että (.) me ollaan vaan niin jakauduttu tänne (.) muualle Suomeen (SLK/2008)

Vanhempien arki on haasteita täynnä: vähemmistökieliläeistä, kielipesistä ja saamenkielisestä opetuksesta huolimatta monet vanhemmat kokivat kielen siirtämisen omille lapsilleen haasteelliseksi. Vanhempien kertomuksista tuli selvästi esiin asuinpaikan merkitys kielen säilyttämisessä. Vähemmistökielen ydinalueella asuvat kokivat pystyvänsä ainakin jossain määrin hyödyntämään kieliyhteyden tarjoamaa tukea. Kotiseudultaan pois muuttaneille sen sijaan kielitaidon ylläpitäminen ja kielen liittäminen omaan arkeen on vaikeampaa, ja suhde kieleen muuttuu osin nostalgiseksi: siitä tulee osa lapsuuden muistoja, jotka palaavat mieleen kun palataan tuttuihin maisemiin tai tavataan kotiseudulla asuvia sukulaisia ja tuttavuuksia. Esimerkiksi meänkielisen perheen äiti kertoo, että hänellä on ikään kuin pieni rasia sydämessä ja siinä Torniolaakso kielineen kaikkineen, ja sitä hän kuljettaa aina mukanaan.

Vähemmistökieleen liittyvät, osittain ristiriitaisetkin tunteet ja kokemukset tulevat esiin myös nuorimman sukupolven kertomuksissa. Saamelaislapsilla vähemmistökieli näyttää aineiston pohjalta liittyvän lähinnä sen oppimiseen ja käyttämiseen päiväkodissa tai koulussa sekä vuorovaikutukseen isovanhempien kanssa. Koulussakin saamen kieli on ainakin inarinsaamelaislapselle oppituntien kieli, luokkakavereiden kanssa puhutaan välituntisin suomea:

- (15) me puhutaan suomen kieltä ulkona ainakin mutta sitte ku on opettaja tullu
niin ollaan saamen kieltä (HS/2008)

Vain pohjoissaamelaiset lapset kertoivat puhuvansa saamea päivittäin kotona, muissa saamelaisperheissä käytettiin ensisijaisesti valtakieltä. Lapset kertoivat pitävänsä saamea yleensä tärkeänä mutta myös vaikeana kielenä ja heidän kertomuksensa kuvastavat koulun ja oppimisen keskeisyyttä suhteessa kieleen.

Suurimmassa osassa haastatelluista saamelaisperheistä nuorin ja vanhin sukupolvi ovat opiskelleet tai käyttäneet saamea enemmän kuin lasten vanhemmat. Vaikka se tarjoaa mahdollisuuden käyttää näitä resursseja myös kotona, tuntuu se vaativan jonkinlaisia ponnistuksia. Esimerkiksi inarinsaamelaisperheen alakouluikäinen tyttö kertoo saamen kielen käytön väsyttävän välillä.

Meänkielisen perheen lasten kertomuksissa isovanhemmilta peritty vähemmistökieli näyttää jääneen melko etäiseksi, isovanhempien ja äidin lapsuuteen kuuluvaksi. Kotikielinä tässä perheessä puhuttiin ruotsia ja espanjaa.

Kielielämäkerrat osoittavat, että suhtautuminen vähemmistökieleen vaihtelee perheissä sukupolvittain. Isovanhemmille saame tai meänkieli on tullut pitkälti suvun perintönä, ja useimmat heistä kertoivat tuntevansa kielen itselleen läheiseksi ja tärkeäksi, vaikka ovat elinaikanaan kokeneet yksikielisyyden paineen ympäristössään. Vanhemmat ovat usein joutuneet pohtimaan suhdettaan vähemmistökieleen ja tekemään tietoisia valintoja sen suhteen. Uhanalaisen ja usein pitkälti unohdun kielen takaisinottaminen edellyttää sen arvon tiedostamista ja henkilökohtaisia ratkaisuja esimerkiksi kielen välittämiseksi omille lapsille. Joidenkuiden vanhempien kohdalla tietoisuus herää vasta kun aikuinen lapsi suree menetettyä kieltään. Tornionlaaksolainen isoisä, itse innokas meänkielen puolustaja, kertoo miettineensä usein, miksei hän koskaan tullut opettaneeksi tyttärelleen omaa kieltään:

- (16) det är det jag har tänkt många gånger alltså hur det kom sig alltså att jag inte hade (.) den här ambitionen alltså att de skulle göra det [= tala meänkieli] [---] så att (.) hon tycker att det hade varit roligt alltså att (.) kunna det här språket och (ha) kontakt med sina kusiner och så vidare (LH/2008)

olen ajatellut monet kerrat siis että miten siinä oikain kävi niin etten minä siis pyrkinyt siihen että

he olisivat voineet [puhua meänkieltä] [--] niin että (.) hänen mielestään olisi ollut hauskaa siis (.) osata tätä kieltä ja pitää yhteyttä serkkuihin ja niin edespäin (käännös LH)

Vanhempien kielielämäkerrat osoittavat myös, että kieli voi olla tärkeä ja läheinen riippumatta siitä kuinka hyvin sitä osaa ja että kielen voi kokea merkitykselliseksi myös tunnearvon, kielen luomien kytkösten ja tiettyyn joukkoon kuulumisen tunteen kautta (ks. Pavlenko, 2005; Besemeres, 2006). Inarinsaamelaisperheen isä kertoo, miten omien lasten koulu tuo mieleen muistoja omilta kouluajoilta. Samalla käy ilmi, kuinka hän arvostaa kielen ja kulttuurin limittymistä yhteen:

- (17) halusin niin kö (.) enemmän enemmän sitä opiskella mutta nyt se on enemmän sillai että lapset opettaa mulle (nauraa) ja ite opin sitte siinä sivussa (.) sivussa ku niitten kans läksyjä tekkee että (.) tullee semmosia fläshpärkejä (flash-back, englanti) siihen ommaan nuoruuteen ku opiskeli sen aikasia (.) aakkos- tai mitä silloin opiskeltiin näitä aakkosia ja (.) se tehty semmonen monistenippu mikä piti olla tietynlainen aapinen sitte ja samannäkösiä mutta siihen aikaanki oli jo semmone tietty kulttuurisidonnaisuus niissä teksteissä että n- että niissä puhuttiin niin kö näistä paikallista asioista (HS/2008)

Lasten suhde saameen ja meänkieleen näyttää vaihtelevan läheisestä etäiseen perheen kielivalinnoista ja asuinpaikasta riippuen. Nuorin sukupolvi on kielikäytänteissään haasteiden edessä: samalla kun lain turvaamat mahdollisuudet opiskella ja käyttää vähemmistökieltä ovat paremmat kuin koskaan, heidän toimintaympäristössään on runsaasti muitakin tärkeitä ja tarpeellisia kieliä, jotka kilpailevat heidän ajastaan ja huomiostaan.

SAAME JA MEÄNKIELI MUUTTUVASSA MAAILMASSA

Olemme tarkastelleet tässä artikkelissa kolmen perhesukupolven kokemuksia saames-

ta ja meänkielestä kielielämäkertojen avulla. Kielielämäkerrat luonnehtivat, miten sukupolvien kokemukset perheen vähemmistökielen arvosta ja käyttömahdollisuuksista vaihtelevat monikielisessä ympäristössä. Isovanhempien keskuudessa vähemmistökieli on edelleen yksi perheen ja suvun tärkeimmistä kielistä, ja joillekin se on myös ammattiin liittyvä työkieli, jolloin sillä on instrumentaalinen funktio. Vanhempien kielikäytänteissä vähemmistökielen käyttö ja arvostus ovat muuttuneet ja vaihtelevat yksilön henkilökohtaisen historian ja valintojen mukaan. Lapsuudenkodissa käytetty vähemmistökieli on joillakin vanhemmilla säilynyt kotikielenä ja/tai vahvana työelämän kielenä, mutta useimmilla se on muuttunut käyttöalaltaan suhteellisen rajatuksi resurssiksi tuttuihin, toistuviin tilanteisiin.

Vähemmistökielten elvytyksen ja globalisaation tuomat mahdollisuudet ja rajoitukset näkyvät selvimmin lasten kielikokemuksissa. Samalla kun saamen ja meänkielen käyttömahdollisuudet ovat kielten ydinalueilla lain turvaamina laajemmat kuin aikaisemmin, omat pyrkimykset ja resurssit eivät välttämättä käy yksiin näiden mahdollisuuksien kanssa. Arkisessa vuorovaikutuksessa vähemmistökielen laaja-alainen käyttö vaikuttaa onnistuvan harvalla. Vaikka omat taidot siihen riittäisivätkin, on keskustelukumppaneita omasta ikäryhmästä ja kaveripiiristä vaikea löytää. Vähemmistökielilakien tultua voimaan (Suomessa ja Ruotsissa) ainakin saamen ja meänkielen arvostus ja käyttö työkielenä voisi tulevaisuudessa edelleen laajeta. Myös uudenlaiset kieli- ja kulttuurimarkkinat esimerkiksi kulttuurin ja turismin sarjoilla saattavat tuoda vähemmistökielille lisäarvoa ja synnyttää erilaisia ja uusiakin tapoja hyödyntää saamea ja meänkieltä.

Kielielämäkerrat toivat esiin myös vähemmistökieleen liittyvät tunteet. Perheenjäsenen kertomukset osoittivat, että kielitaidosta

riippumatta saame tai meänkieli voidaan kokea tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Tunnesuhde kieleen voi olla olemassa, vaikka kieli ei olisikaan aktiivisessa käytössä. Tämä voi osaltaan heijastella uhanalaiseen ja elvytysprosessien kohteena oleviin kieliin liittyvää tietoisuutta ja tietynlaista velvollisuutta: vähemmistökielilyhteisöön kuuluvana pitäisi ja olisi hyvä osata, oppia ja käyttää omaa kieltä. Haastateltaviemme kielielämäkerroissa nousi esiin myös kielen sentimentaalinen funktio: muutamille suvun kielestä on muodostunut kaihon ja muistelun kieli, jonka avulla voi palauttaa mieleen lapsuuden tunnelmia ja tapahtumia. Tunnesuhteen vaikutus omiin kielikäytänteisiin ja -valintoihin on monimutkainen ja kaipa jatkotutkimusta.

Kolmen sukupolven kielikokemukset kuvaavat, miten valtakielen aseman vahvistuksessa ja oman kielirepertoarin moninaistuksessa vähemmistökielen käyttöalue, arvostus ja käyttömahdollisuudet muuttuvat. Esimerkiksi isovanhemmat saattavat puhua saamea muita perheenjäseniä sujuvammin, kun taas heidän lapsenlapsensa voivat hallita parhaiten standardin mukaisen kirjoitustaidon. Moninaistuvat kielirepertoarit mahdollistavat vähäistenkin resurssien käytön, mutta rajaavat niitä samalla tiukemmin tiettyihin funktioihin ja tilanteisiin. Perheiden kokemukset vähemmistökielistä muuttuvassa maailmassa haastavat pohtiminaan mitä kaikkea suhde kieleen voi tarkoittaa. Jos kieli itsessään ymmärretään artikkelissa kuvattuun tapaan heteroglossisesti moninaisena resurssina, toimintakyknä ja tunnesuhteena, miten se vaikuttaa käsityksiimme kielen oppimisesta, osaamisesta ja omistajuudesta? Millainen tapa ja kyky käyttää vähemmistökieltä on riittävä, jotta voi tulla määritellyksi sen puhujaksi, tai milloin lakkaa olemasta kyseisen kielen puhuja? Kuka näistä asioista päättää?

LÄHTEET

- Aikio, M. (1988). *Saamelaiset kielenvaihdon kier-teessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio-Puoskari, U. (2002). Kielten ja kulttuurien risteysasemalla. Kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti* (s. 90–109). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aro, M. (2009). *Speakers and doers: Polyphony and agency in children's beliefs about language learning*. Jyväskylä Studies in Humanities 116. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Arola, L. (2006). Asenteellista menoa – tornionlaaksolaiset nuoret ja vähemmistökieli. Teoksessa O. Haurinen & H. Sulkala (toim.), *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Lii-vinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V.* (s. 15–29). Oulu: Oulun yliopisto.
- Arola, L. & Vaattovaara, J. (2005). Mentaalinen muuri ja vet(h)een piirretty viiva? Näkökulma tornionlaaksolaisnuorten kieli-identiteettiin kahdelta puolen rajajokea. Teoksessa H. Nordberg (toim.), *Tornionlaakson vuosikirja 2005* (s. 122–138). Tornio: Tornionlaakson maakuntamuseo.
- Bakhtin, M. (1981). *The dialogic imagination*. Käänt. C. Emerson & M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Besemeres, M. (2006). Language and emotional experience: The voice of translingual memoir. Teoksessa A. Pavlenko (toim.), *Bilingual minds: Emotional experience, expression and representation* (s. 34–58). Frankfurt: Multilingual Matters.
- Blackledge, A. & Creese, A. (2010). *Multilingualism: A critical perspective*. London: Continuum.
- Blommaert, J. (2008). *Grassroots literacy: Writing, identity and voice in Central Africa*. New York: Routledge.
- Blommaert, J. (2010). *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University press.
- Bolšakova, N. (2005). *Žizn, obyčaj i mifi kolskih saamov v prošlom i nastojaščem*. Murmansk: Murmanskoe knižnoe izdatel'stvo.

- Busch, B. (2006). Language biographies for multilingual learning: Linguistic and educational considerations. Teoksessa B. Busch, B. Jardine & A. Tjoutuku (toim.), *Language Biographies for multilingual learning* (No. 24, s. 5–17). Cape Town: PRAESA Occasional Papers.
- Chamberlain, M. & Leyedesdorf, S. (2004). Transnational families: Memories and narratives. *Global Networks*, 4 (3), 227–241.
- Coupland, N. (toim.) (2010). *Handbook of language and globalization*. Cambridge, Mass: Blackwell Publishers.
- Duchêne, A. & Heller, M. (2007). *Discourses of endangerment: Ideology and interest in the defence of languages*. London: Continuum.
- Dufva, H. (2006). How people speak of languages: Rethinking the role of languages in intercultural communication. Teoksessa F. Dervin & E. Suomela-Salmi (toim.), *Intercultural communication and education / Communication et education interculturelles: Finnish perspectives / perspectives finlandaises* (s. 33–54). Bern: Peter Lang.
- Dufva, H. & Pietikäinen, S. (2006). Sami languages: Between hope and endangerment. Teoksessa R. Kiely, P. Rea-Dickens & H. Woodfield (toim.), *Language, culture and identity in applied linguistics*. Selected papers from the annual meeting of the British Association for Applied Linguistics, University of Bristol, September 2005, (s. 47–59). *Equinox Publishing*.
- Dufva, H. & Pietikäinen, S. (2009). Moni-ilmeinen monikielisyys. *Puhe ja Kieli*, 29 (1), 1–14.
- Fishman, J. (toim.) (2001). *Can threatened languages be saved?* Clevedon: Multilingual Matters.
- Gutsol, N. & Patsija, J. (2000). Yhteiskunnallisen politiikan yleispiirteet Lovozeron piirikunnassa 1990-luvulle tultaessa. Teoksessa J. Pennanen (toim.), *Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiaalikultuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla* (s. 70–74). Helsinki: SKS.
- Heller, M. (2006). *Linguistic minorities and modernity: A sociolinguistic ethnography* (2. laitos). London: Continuum.
- Heller, M. & Pujolar, J. (2009). The political economy of texts: A case study in the structuration of tourism. *Sociolinguistic Studies* 3 (2), 177–201.
- Hirvonen, V. (1999). *Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. Helsinki: SKS.
- Hornberger, N. H. (2009). *Multilingual education policy and practice: Ten certainties (grounded in Indigenous experience)*. *Language Teaching*, 42 (2), 197–211.
- Huss, L. (1999). *Reversing language shift in the far North: Linguistic revitalization in northern Scandinavia and Finland*. *Studia Uralica Upsaliensia* 31. Uppsala: Uppsala University.
- Huss, L. & Wande, E. (2006). Emancipation i vardande? Drag i tornedalingarnas och sverigefinnarnas språkpolitiska utveckling. Teoksessa C. Westin & M. Junila (toim.), *Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening*, (s. 229–267). Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Huttunen, L. (2006). Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa T. Martikainen (toim.), *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla* (s. 55–82). Helsinki: SKS.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvoori & L. Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 189–222). Tampere: Vastapaino.
- Jaffe, A. (2007). Discourses of endangerment: Contexts and consequences of essentializing discourses. Teoksessa A. Duchêne & M. Heller (toim.), *Discourses of endangerment* (s. 57–75). Lontoo: Continuum.
- Kalaja, P., Menzer, V. & Barcelos, A.M. (toim.) (2008). *Narratives of learning and teaching in EFL*. London: Palgrave Macmillan.
- Kramsch, C. (2006). The multilingual subject. *International Journal of Applied Linguistics*, 16, 98–110.
- Laihiala-Kankainen, S. & Pietikäinen, S. (2010). Contexts and consequences of language ideologies: The case of indigenous Sámi languages in Inari and Lovozero. Teoksessa M. Lähteenmäki & M. Vanhala-Aniszewski (toim.), *Language ideologies in transition: Multilingualism in Finland and Russia*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Laihiala-Kankainen, S. & Potinkara, N. (2009). Kuolan saamelaiset Venäjän murroksessa. *Idän-tutkimus*, 2, 38–52.

- Lappalainen, S. (2007). Johdanto. Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana. Lähtökohdista koulutuksen tutkimus* (s. 9–14). Tampere: Vastapaino.
- Lehtola, V-P. (2000). Kansain välit. Monikulttuurisuus ja saamelaishistoria. Teoksessa I. Seurujärvi-Kari (toim.), *Beaivi Mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika* (s. 185–196). Helsinki: SKS.
- Lehtola, V-P. (2003). Inarin yhteiskuntaelämää 1920–1939. Teoksessa V-P. Lehtola (toim.), *Inari – Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. Oulu: Inarin kunta.
- Lindgren, A-R. (1999). Pohjoiskalotin vähemmistökielet. Assimilaatiosta emansipaatioon? Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit I, Outamaalta tunturiin* (s. 159–174). Rovaniemi: Lapin yliopisto / Kustannus-Puntsi.
- Lindgren, A-R. (2000). *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: SKS.
- Lindgren, A-R. (2010). Modernisation and small languages – fatal language sociological delay? Teoksessa H. Sulkala & H. Mantila (toim.), *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millennium*, (s. 74–94). Helsinki: SKS.
- Lämsman, A. (2008). *Saamen kieli pääkaupunkiseudulla*. Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 5. Helsinki: Edita.
- Marcus, G. (1995). Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95–117.
- Martikainen, T. (2009). Katsaus. Eettisiä kysymyksiä maahanmuuttotutkimuksessa. *Elore* 16 (2), 1–9.
- Misztal, B.A. (2003). *Theories of social remembering*. Maidenhead: Open University Press.
- Mäntylä, K., Pietikäinen, S. & Dufva, H. (2009). Kieliä kellon ympäri: Perhe monikielisuuden tutkimuksen kohteena. *Puhe ja Kieli*, 29 (1), 27–37.
- Määttä, N. & Sulkala, H. (toim.) (2000). *Tutkimuksia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan*. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti I (132–135). Oulu: Oulun yliopisto.
- Norton, B. (2000). *Identity and language learning: Gender, ethnicity and educational change*. Harlow: Longman / Pearson Education.
- Opas, M (2002). Antropologian epistemologinen keskustelu ja etnografinen kenttätyö. *Rajattomat – Johdatus uskontoetnografiaan*. Turku: Turun yliopisto. Verkkojulkaisu: <<http://www.hum.utu.fi/uskontotiede/rajat/kirja/aloitus.htm>>. Luettu 3.7.2005.
- Pasanen, A. (2005). Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. Teoksessa P. Kokkonen (toim.), *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Castreniaumin toimitteita 64, (s. 67–81). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pavlenko, A. (toim.) (2005). *Languages and emotions in multilingual speakers*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Pavlenko, A. (2007). Autobiographic narratives as data in applied linguistics. *Applied Linguistics*, 28 (2), 163–188.
- Pennycook, A. (2010). *Language as a local practice*. London: Routledge.
- Pietikäinen, S. (2006). Mahdollisuuksien media. Saamen- ja venäjänkieliset tiedotusvälineet yhteisöjensä voimavarana. Teoksessa T. Martikainen (toim.), *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, (s. 212–237). Tietoliipas (212). Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura.
- Pietikäinen, S. (2010a). Sámi language mobility: Scales and discourses of multilingualism in polycentric environment. *International Journal of Sociology of Language*, 202 (2010), 79–101.
- Pietikäinen, S. (2010b). Mitä kaikkea monikielisyys tarkoittaa? Teoksessa S. Stolt, M. Lehtihalmes, S. Tarvainen & K. Launonen (toim.), *Suomalainen monikielisyys ja sen haasteet* (s. 8–20). Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry:n julkaisuja 42. Helsinki: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys.
- Pietikäinen, S. (2011). Experiences and expressions of multilingualism: Visual ethnography and discourse analysis in research with Sámi children. Teoksessa M. Martin-Jones & S. Gardner (toim.), *Multilingualism, discourse and ethnography*. Routledge.

- Pietikäinen, S., Huss, L., Laihiala-Kankainen, S., Aikio-Puoskari, U. & Lane, P. (2010). Regulating multilingualism in North Calotte: The case of Kven, Meänkieli and Sámi languages. *Acta Borealia*, 27 (1), 1–23.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Purhonen, S. (2007). *Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolvien käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 251. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pyykkö, R. (2005). Venäjä – kieli ja valtio. Teoksessa M. Johansson & R. Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* (s. 215–230). Helsinki: Gaudeamus.
- Scollon, R. & Wong Scollon, S. (2004). *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. London & New York: Routledge.
- Skutnabb-Kangas, T. & Cummins, J. (1988). *Minority education: From shame to struggle*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Spiliopoulou Åkermark, S. & Huss, L. (2006). Ten years of minority discourse in Sweden. Teoksessa S. Spiliopoulou Åkermark, L. Huss, A. Walker & S. Oeter. *International obligations and national debates: Minorities around the Baltic Sea*, (s. 545–587). Åland: Ålands fredsinstitut.
- Spolsky, B. (2004). *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stepanenko, A. (2002). *Rasstreljannaja sem'ja*. Murmansk: Iskustvo Rossii.
- Trudgill, P. (1972). Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society*, 1 (2), 175–195.
- Vahtin, N. & Ljarskaja, J. (2004). Jazykovaja situacija i problemy obrazovanija. Teoksessa V. Tiškov (toim.), *Sovremennoe položenie i perspektivy razvitija maločislennyh narodov Severa, Sibiri i Dal'nego Vostoka* (s. 133–148). Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN.
- Valkonen, S. (2009). *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.

ABSTRACT

Sari Pietikäinen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Sirkka Laihiala-Kankainen, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Leena Huss, The Hugo Valentin Centre, Uppsala University

Hanni Salo, Department of Languages, University of Jyväskylä

In this article we examine multilingual Sámi and Meänkieli families and their experiences in learning, using and maintaining these minority languages in the changing sociolinguistic environment. Through an analysis of language biographies collected from families in Finland, Sweden and Russia, we show how language experiences and practices are transmitted and changed in a time span of three generations. The article also reviews some recent theoretical and methodological research on multilingualism and minority languages and shows how a language biographical approach can be applied in the examination of language experiences.

Key words: multilingual families, minority languages, Sámi, meänkieli, multilingualism, language biographies, language experiences